

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΤΥΠΙΚΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ*

Παπαχαράλμπους Χάρης

Δ.Ν. του Πανεπιστημίου J.-W.Goethe της Φρανκφούρτης - Δικηγόρος

Οι παραδοσιακές θεωρίες για το πολιτικό έγκλημα είναι μονομερείς. Ιδίως οι νομικές στηρίζονται είτε στο ασαφές κίνητρο του δράστη (υποκειμενικές), είτε ταυτίζουν το πολιτικό έγκλημα με αυτό κατά του Κράτους (αντικειμενικές). Επαρκής είναι μόνο η σύλληψη του πολιτικού εγκλήματος ως νομιμοποιημένη παρεκκίνουσα από τον ποινικό νόμο πολιτική επικοινωνία με βάση πορίσματα της κοινωνιολογίας του εγκλήματος και της κριτικής θεωρίας περί Κράτους.

Η νέα θεωρία θεμελιώνει σε ουσιαστικό - δογματικό επίπεδο προνομιακή μεταχείριση του δράστη - φορέα εναλλακτικού πολιτικού λόγου, απόκρουση δυσμενέστερης μεταχειρίσεώς του σε σχέση με τους δράστες κοινών εγκλημάτων και αντιρρόπηση της δια του ποινικού νόμου επιχειρούμενης ιδεολογικής χειραγωγήσεως της πολιτικής κοινωνίας.

Η προβληματική του πολιτικού εγκλήματος προκαλεί, όπως είναι γνωστό, επιστημονική αμηχανία. Αυτή μπορεί να αναχθεί τόσο στην ασάφεια των θεωρητικών κατηγοριοποιήσεων του φαινομένου, όσο και στην έντονη ιστορικότητά τους. Δεν πρέπει να παραλειφθεί και η πρακτική δυσχέρεια που προκύπτει από την εμπλοκή πολιτικών συμφερόντων σ'αυτή τη προβληματική. Η άποψη που πρόκειται να παρουσιασθεί εδώ, επιδιώκει να υπερβεί τον αφηρημένο χαρακτήρα διαφόρων θεωριών, να προσεγγίσει το φαινόμενο ριζικότερα από την άποψη της πολιτικής θεωρίας των κρίσεων και να αρουσθεί από αυτήν την προσέγγιση κριτήρια διαφοροποιημένης δικαιοκτικής αντιδράσεως στην αξιόποινη πολιτική παρέκκλιση.

I. Εννοιολογία του πολιτικού εγκλήματος

Για αναλυτικούς σκοπούς θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τις θεωρίες για το πολιτικό έγκλημα σε νομικές και εξωνομικές. Οι πρώτες χαρακτηρίζονται από έντονη θεωρητική στεγανότητα. Για την αντικειμενική θεωρία τα έννομα αγαθά - κυρίως η υπόσταση του Κράτους, η ασφάλειά του και τα εθνικά συμφέροντα - ανάγονται σε κυρίαρχο κριτήριο. Η θεωρία αυτή δεν απαντά στο ερώτημα του αξιόποινου σειράς πράξεων πολιτικού χαρακτήρα από τις οποίες η προσβολή του Κράτους μάλλον πρέπει να αποκλεισθεί. Εάν μάλιστα γίνει δεκτή η "στενή" εκδοχή της αντικειμενικής θεωρίας, κατά την οποία πολιτικό έγκλημα στοιχειοθετεί μόνο η με πιθανότητα επιτυχίας άμεση προσβολή του κρατικού πυρήνα¹, η ποινική καταστολή του πολιτικού εγκλήματος συνολικά δεν μπορεί να στηρίζεται

* Διάλεξη στην Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας στις 7.3.1991.

στις απαρχαιωμένες κατασκευές κάποιου *crimen laesae majestatis*.

Από την άλλη πλευρά η επίκληση του πολιτικού κινήτρου ή σκοπού του δράστη² δεν προσφέρει αξιόπιστη εναλλακτική θέση κατά τούτο: Από την μονομέρεια του έννομου αγαθού περιπίπτει η παραδοσιακή υποκειμενική θεωρία στο δυσερμήνευτο ψυχοδιανοητικό βάθος του δράστη προκαλώντας αφόρητη ασάφεια και αδυναμία αποδεικτικής διακριβώσεως του πολιτικού κινήτρου. Αποτυχημένη πρέπει να θεωρηθεί και η προσπάθεια αφηρημένης άρσεως αυτών των μονομερειών από την πλευρά μικτών θεωρητικών προτάσεων, οι οποίες και όταν ακόμη συγκεκριμενοποιούνται, περιπίπτουν είτε στην αντικειμενική είτε στην υποκειμενική θεωρία. Έτσι ο Lammasch εισηγείται την θεωρία του σχετικού πολιτικού εγκλήματος, η οποία όμως δεν μπορεί να μην συνυποδηλώσει την αποφασιστική σημασία του υποκειμενικού κριτηρίου "σκοπός". Η θεωρία του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Ελβετίας (BG) για την κυριαρχία ή μη του πολιτικού χαρακτήρα της πράξεως (*Prädominanztheorie*) προσανατολίζεται απεναντίας στα πολιτικά/κρατικά έννομα αγαθά περιθωριοποιώντας το πολιτικό κίνητρο³. Η ενδοποινική προσπάθεια υπερβάσεως των κατασκευών αυτών οδηγεί τις θεωρίες του εγκληματικού τύπου σε εγκατάλειψη των εγκληματοψυχολογικών απόψεων τύπου Radbruch προς την κατεύθυνση μίας κοινωνιολογικά εδραιωμένης θεωρίας του τύπου, η οποία συνυφαίνεται με μία φαινοτυπική κατάταξη μορφών οργανωμένου πολιτικού εγκλήματος (κυρίως από το χώρο της μοντέρνας τρομοκρατίας). Και αυτές οι προσπάθειες όμως υπείκουν τελικά στην ανάγκη αναφοράς στα πολιτικοκρατικά έννομα αγαθά και συρρικνώνουν το πολιτικό έγκλημα στις ένοπλες ομάδες⁴.

Οι εξωνομικές θεωρητικές προτάσεις αίρουν τώρα την ποινικοθεωρητική στεγανότητα με τρόπο επίσης αφηρημένο. Η φιλοσοφικά προσανατολισμένη φαινομενολογία της εξέγερσης εκφεύγει προς εσχατολογικές ερμηνείες, οι οποίες πολιτικοιστορικά μεταλλάσσουν από τις θεολογικές δοξασίες των Βαπτιστών και του Th. Muntzer για παράδειγμα, προς καινοφανείς θεωρίες επαναστατικής μεταφυσικής. Ο Agnoli⁵ δεν διατάζει να προϋποθέσει μία πρωτογενή σχέση του πολιτικού συστήματος σε σύνολο καταπιεστικών μηχανισμών αφ' ενός και δικαιουμένων σε επανάσταση μαζών ή/και προσώπων αφ' ετέρου (*diritto alla ribellione*). Στην εσχατολογική υπερβολή αυτών των θέσεων αντιδιαστέλλεται βέβαια μία μοντέρνα προσέγγιση του δικαιώματος αντιστάσεως. Από τον Rawls και μετά γίνεται λόγος για υποχώρηση των αποριών μιας καθαρής ηθικής του δικαίου προς όφελος επεξεργασίας διαδικαστικών κανόνων επιλύσεως προβλημάτων αυτής της ηθικής⁶. Ο εκσυγχρονισμός αυτός τείνει όμως ταυτόχρονα στην προσαρμογή ευρύτερων ηθικοπολιτικών αιτημάτων στις επιταγές του θεσμισμένου δικαίου. Η θετική τυποποίηση του δικαιώματος αντιστάσεως είναι ένα κύριο σύμπτωμα.

Νέες οδοί τέμνονται μόνο με το ερμηνευτικό μοντέλο στην εγκληματολογία. Και εδώ όμως είναι εμφανής μία αντίφαση. Το αιτιολογικό μο-

ντέλο αφ'ενός υπερβαίνεται. Η ανάλυση της προσωπικότητας που ενέτεινε η scuola positiva προσέκρουσε σε δυσκολίες που συνάπτονταν με τα ερμηνευτικά όρια του αιτιολογικού παραδείγματος. Οι θέσεις του Ferri είναι χαρακτηριστικές⁷. Αν και διαζευγνύει το πολιτικό από το αταβιστικό έγκλημα, οικειοποιείται την θεωρία του μισοεισμού του Lombroso προσδίδοντας στο πολιτικό έγκλημα καθαρά αντι-δραστικό χαρακτήρα. Μη εντοπίζοντας τον κανονιστικό ρόλο της πολιτικής κοινωνίας στη διαδικασία του σχηματισμού πολιτικής βουλήσεως τείνει να θεωρεί την πολιτική ληστεία για παράδειγμα ως πολιτική παρέκκλιση και ταυτόχρονα ως αταβιστικό έγκλημα. Υπερβαίνει την ποινικοθεωρητική αναφορά σε έννομο αγαθό χωρίς να υπερβαίνει και την θέση των "ευγενών κινήτρων" ως καθοριστικών για το πολιτικό έγκλημα. Τέλος, δέσμιος του φυσικοεπιστημονικού ντετερμινισμού της βιομηχανικής εποχής δείχνεται πολιτικά υπεραισιόδοξος προσβλέποντας στη διευρυμένη συμμετοχή στους θεσμούς για την "ίαση" των πολιτικών εγκλημάτων.

Το ερμηνευτικό παράδειγμα, αντ'αυτού, σημειώνει το συμβολικό νόημα των πολιτικών διαντιδράσεων, με τη βοήθεια της θεωρίας της ετικέτας ανακαλύπτει πίσω από την καταστολή του πολιτικού εγκλήματος διαδικασίες συμβολικής εγκληματοποίησης, όχι άμοιρες στρατηγικών πολιτικών επιταγών που κλονίζουν την αυτάρκεια και τα απριορικά αξιώματα λειτουργίας του συστήματος ποινικής προστασίας. Εθνομεθοδολογικά, τέλος, θεματοποιείται το νόημα της κοινωνικής πράξεως και συναφώς η πολιτική παρέκκλιση ως καταστασιακό (situational) πλέγμα κοινωνικών συμπεριφορών αλληλεπιδράσεως⁸.

Ακριβώς εδώ βρίσκεται και το ασθενές σημείο του ερμηνευτικού παραδείγματος σε σχέση με το πολιτικό έγκλημα. Η θεωρία της συμβολικής διαντιδράσεως παραμένει αυστηρά περιγραφική, επειδή εμμένει στον εντοπισμό του συμβολικού νοήματος των διαντιδράσεων. "Περιθωριακοί" και "κονφορμιστές", απολογητές φυλετικής καθαρότητας και εθνοφυλετικές μειονότητες θεματοποιούνται ως διαντιδρώντες φορείς συμβολικών νοημάτων. Δεν εξετάζονται θέματα κανονιστικού χαρακτήρα, τα οποία προϋποθέτουν αναστοχασμό πάνω σε θέματα πολιτικής νομιμοποιήσεως. Εντονότερα παρατηρείται η περίκλιση στο συμβολικό στην εθνομεθοδολογία, αφού η φαινομενολογική της μέθοδος εξοβελίζει τη θεωρία της ενεργού πράξεως (Handlung) υπέρ ενός λανθάνοντος γνωσιοθεωρητικού ιδεαλισμού, στο όνομα του οποίου η κοινωνιολογική προσέγγιση καταγγέλλεται ως "κατασκευαστική"⁹.

Είναι, χωρίς αμφιβολία, η θεωρία της ετικέτας, η οποία δυναμικότερα από τις άλλες εκδοχές του ερμηνευτικού παραδείγματος εφάπτεται με τη θεματική της πολιτικής νομιμοποιήσεως καταδεικνύοντας συγχρόνως και τα όριά της. Ο Floerbecke¹⁰ για παράδειγμα εντοπίζει την ενσωμάτωση και απολίθωση των πολιτικών κομμάτων και την χειραγωγητική λειτουργία του Τύπου με αφορμή τις εργασίες προπαρασκευής του τρίτου νόμου μεταρρυθμίσεως του γερμανικού Π.Κ. (3.StRG). Αδυνατεί, όμως, να υπερβεί

την περιγραφική αυστηρότητα υπέρ μιας πολιτειολογικής αξιολογήσεως υπέρ των διαδηλώσεων, στο βαθμό που τα πορίσματα της κοινωνικής στατιστικής για τον συντηρητικό μέσο πολίτη την απαγορεύουν. Αυτή η αδυναμία αίρεται, όταν μία θεωρία για το Κράτος τύχει επεξεργασίας, ικανής να αναδείξει την πολιτική σημασία των κοινωνικών ανταγωνισμών και έτσι να υπαγορεύσει κανονιστικά κριτήρια αποφάνσεως σχετικά με τη νομιμοποίηση της πολιτικής παρεκκλίσεως και της ποινικής αντιδράσεως σε αυτήν. Έτσι ο Keckeisen¹¹ θα αναζητήσει το υλικό υπόβαθρο κοινωνικής αναπαραγωγής των συμβολικών ρόλων παρεκκλίνοντος και κοινωνικού ελεγκτή και η G.Smaus¹² θα συνδέσει την ποινικοποίηση αμεσότερα με τη διαδικασία παραγωγής.

Οι συνέπειες αυτών των εγχειρημάτων για το πολιτικό ποινικό δίκαιο είναι εμφανείς: στη θετική γενική και στην αρνητική ειδική πρόληψη, η οποία αποκλείει την επανακοινωνικοποίηση του δράστη, ανευρίσκονται τεχνοκρατικές επιλογές του μοντέρνου Κράτους με στόχο την αποσπασματοποίηση της πολιτικής διαφωνίας και την επιβολή κρατικών ιδεωδών στην πολιτική κοινωνία¹³. Παρόμοια ο Fr.Sack¹⁴ εντοπίζει το πρόβλημα νομιμοποίησεως της ακραίας καταστολής της φοιτητικής διαμαρτυρίας στη Γερμανία κατά τη δεκαετία 1960-70.

Καταφαίνεται λοιπόν η ανάγκη υπερβάσεως του ερμηνευτικού πλαισίου της ποινικής θεωρίας για το πολιτικό έγκλημα ως αίτημα προς μία νέα υποκειμενική - όπως θα δούμε - θεωρία, η οποία διατέμνεται με προτάσεις της κοινωνιολογίας του εγκλήματος, στο βαθμό που αυτές προσεγγίζουν μία θεωρία περί Κράτους. Η θεωρία αυτή οφείλει να γίνει αντιληπτή ως θεωρία της νομιμοποιημένης πολιτικής παρεκκλίσεως, η οποία εκπληρώνει κριτήρια επικοινωνιακής πράξεως. Επιδίδοντας μία διαφοροποιημένη αντίδραση του ποινικού συστήματος στα πολιτικά εγκλήματα πρέπει να κατανοηθεί ως ποινική θεωρία. Αυτή η θεωρία όμως δεν εντοπίζει πλέον τον παραλήπτη της πολιτικής παρεκκλίσεως στο Κράτος και στα έννομα αγαθά του. Προϋποθέτει αντίθετα ως φορέα πράξεως τα μορφώματα της πολιτικά ενεργού κοινωνίας, η οποία διαφοροποιείται από το ρομαντικό κίνητρο ατομικών δονκιχωτισμών. Για τη θεωρία αυτή καθίσταται απαραίτητη η πολιτειολογική αξιοποίηση των πορισμάτων του ερμηνευτικού παραδείγματος, καθ'όσον αυτό διανοίγεται στην κοινωνική σημασία των πολιτικών διαντιδράσεων. Είναι χαρακτηριστική για παράδειγμα η προσφορά του παραδείγματος αυτού στην έμμεσα κανονιστική (normativ) κριτική απόψεων, οι οποίες τείνουν να ψυχοπαθολογικοποιήσουν το πολιτικό έγκλημα. Οι απόψεις αυτές περιθωριοποιούν κατ'αποτέλεσμα την πολιτική κριτική και είναι κανονιστικά ανυπόφορες, όπως δείχνει π.χ.η θεωρία της "υπερεγωτικής επιβολής" του B.Schunemann, η οποία επιχειρεί να ερμηνεύσει τα τρομοκρατικά εγκλήματα βίας¹⁵.

II. Πολιτειολογική θεμελίωση της θεωρίας της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας

Η θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας χρειάζεται όμως πολιτειολογική θεμελίωση, ώστε να μην αποτελεί απλώς *desideratum*. Η θεμελίωση αυτή διατρέχει τρεις θεματικές ενότητες.

1. Ως πολιτική ιστορία ερείδεται στη δομική ανάλυση των πολιτικών συστημάτων με κριτήριο το βαθμό διαφοροποίησής τους. Αυτός με τη σειρά του μετράται από το βαθμό διαφοροποίησης του συστήματος πολιτικών εννόμων αγαθών. Η θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας θεμελιώνεται έτσι σε μία κοινωνική θεωρία, η οποία καταδεικνύει τη σταδιακή διαφοροποίηση του πολιτικού εγκλήματος από το έγκλημα κατά του Κράτους. Το ρωμαϊκό *crimen majestatis* και η βυζαντινή “καθοσίωσις”¹⁶ αποτελούν δείγματα αρχαϊκής, μη διαφοροποιημένης συλλήψεως του πολιτικού εγκλήματος. Αυτά ακολουθούνται από τη διάκριση των εγκλημάτων κατά του Κράτους μεταξύ τους (προδοσία της χώρας έναντι εσχάτης προδοσίας π.χ.), όπως και από την αποσυμπλοκή των ατομικών εννόμων αγαθών από το πολιτικό έγκλημα. Η πολιτικά ενεργός κοινωνία αναδεικνύεται σε διαμεσολαβητικό κρίκο μεταξύ Κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα νομοθετήματα μετά την Γαλλική Επανάσταση, το γενικό Δίκαιο για τα Πρωσικά Κράτη (ALR, 1794) κλπ.¹⁷

Το σύγχρονο Κράτος, ως κράτος δικαίου τυπικής νομιμότητας, είναι το ιστορικό αποτέλεσμα δύο αφηρημένα αντίθετων κοινωνικών πειραμάτων: του δημοκρατικού φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος της Weimar και των δυσάρεστων εμπειριών των ολοκληρωτισμών. Γενικό του χαρακτηριστικό: η θέση των ζητημάτων πολιτικής νομιμοποίησης στο επέκεινα του Πολιτικού και η αποθέωση της ισχύος του τυπικού νόμου. Ο δικαιολογητικός λόγος: η αντίθεση τόσο στο σεβασμό κάθε ψυχικά δεσμευτικής πολιτικής πεποιθήσεως, εμπνευσμένο από τον αξιολογικό σχετικισμό (*Radbruch*), ο οποίος οδηγεί στις μη ατιμωτικές ποινές (*custodia honesta*), όσο και η αντίθεση στην ιδεολογική επιβολή επί της κοινωνίας πολιτικών κινήτρων, τα οποία μία ολοκληρωτική κοσμοαντίληψη θεωρεί ως “αντικειμενικά αξιοσέβαστα” (*achtenswerte Beweggründe*)¹⁸.

Αυτή η “τυπική νομιμότητα” αποδεικνύεται ωστόσο ιστορικά στενή. Η νομιμοποίηση δεν απορροφάται αυτοδικαίως από τη θεσμισμένη έννομη τάξη. Το πολιτικό έγκλημα ως έκφραση όχι πια πατροπαράδοτων οικονομικοπολιτικών συγκρούσεων, αλλά ως αίτημα διαμορφώσεως εναλλακτικής “γραμματικής μορφών ζωής” (*Habermas*) αναγεννάται στην πολιτική διαμαρτυρία της οικολογίας, του φεμινισμού, του κινήματος της νεολαίας¹⁹. Αντίπαλος πόλος δεν είναι πια το αδιαφοροποίητο Κράτος, αλλά η δυσδιάκριτη “δομική βία” (*strukturelle Gewalt*) του πολιτικού συστήματος²⁰. Το Κράτος δεν βιώνεται από την πολιτική κοινωνία ως μη νομιμοποιημένο. Μάλλον μετατοπίζεται η πολιτική δράση στην τυπικά πα-

ράνομη αυτενέργεια των πολιτών, χωρίς να θέτει σε αμφισβήτηση την νομιμοποιητική βάση του κράτους δικαίου (παραδείγματα: καθιστικές διαδηλώσεις, καταλήψεις σπιτιών και δημοσίων χώρων, βίαιες διαδηλώσεις κατά της εγκατάστασης πυρηνικών αντιδραστήρων κλπ.). Σε αντίθεση όμως με τη μετάλλαξη του ευρέος εγκλήματος κατά του Κράτους σε πολιτική παρέκκλιση, η οποία λειτουργεί επικοινωνιακά, χωρίς δηλαδή να αποδιαφοροποιεί τα έννομα αγαθά και χωρίς να αμφισβητεί παρά την νομιμότητα συγκεκριμένων πολιτικά εργαλειοποιησιμων ποινικών προβλέψεων, το μεταφιλελεύθερο κράτος δικαίου ακυρώνει αυθαίρετα τόσο την νομιμότητα, όσο και την νομιμοποίηση παράνομων πολιτικών επικοινωνιών. Στην Γερμανία για παράδειγμα το Σχέδιο Π.Κ. του 1962 (Ε 62) ταυτίζει εκ νέου το πολιτικό έγκλημα και το έγκλημα κατά του Κράτους και το εναλλακτικό Σχέδιο του 1966 (ΑΕ 66) αναγνωρίζει την παράνομη πολιτική επικοινωνία μόνο στο επίπεδο της συγκρούσεως καθηκόντων σε εξαιρετικές καταστάσεις.

2. Το πόρισμα της πολιτικής-ιστορικής αναλύσεως αποτελεί πιξίδα για την πολιτική θεωρία σε στενή έννοια. Εάν δηλαδή το κράτος της τυπικής νομιμότητας απωθεί και συμπιέζει τα προβλήματα νομιμοποίησης προς όφελος του θεσμισμένου δικαίου, προκαλεί απλώς τη μετάθεση των πολιτικών συγκρούσεων. Θεσμοθετώντας το ίδιο αξιώματα πολιτικής νομιμοποίησης, όπως τη λαϊκή κυριαρχία και τον κοινωνικο-πολιτικό πλουραλισμό, δεν αρνείται τη νομιμοποιητική του βάση, τείνει όμως στην τεχνοκρατική κατάτμηση και απλή απαρίθμηση αρχών, οι οποίες αποκόπτονται από την υλική βάση της πολιτικής κοινωνίας. Αποτέλεσμα είναι είτε μία νέα "νομιμοποιητική σκέψη", η οποία υπερασπίζεται το *status-quo* υποστασιοποιώντας συνταγματικές αξίες²¹, είτε συνηθέστερα ένας ποινικός φορμαλισμός, ο οποίος επιτάσσει άτεγκτη εφαρμογή του τυπικού νόμου²², αρνούμενος κάθε συνυπολογισμό του πολιτικού χαρακτήρα των πράξεων. Η πολιτική σύγκρουση αντί να εξαφανίζεται αλλάζει απλώς θέση.

Με αυτό το συγκρουσιακό μοντέλο του συγχρόνου Κράτους είναι συνεπώς ασύμβατες τόσο συντηρητικές θεωρίες, οι οποίες ευαγγελίζονται την υπερκάλυψη της "επικίνδυνης" πολιτικής κοινωνίας από το Κράτος, όσο και τα παλαιοφιλελεύθερα μοντέλα δυϊσμού Κράτους και κοινωνίας. Οι πρώτες απωθούν τη θεματοποίηση της πολιτικής συγκρούσεως στο όνομα της α-πολιτικής βιομηχανικής κοινωνίας (Forsthoff, Freyer) ή των ενδημούντων στο μοντέρνο Κράτος "πρακτικών καταναγκασμών" (Schelsky). Η κριτική πολιτική επικοινωνία καθίσταται έτσι πολυτέλεια. Τα δεύτερα περιορίζουν το πολιτικό έγκλημα στην "επιβολή δικτατορίας" και αρκούνται σε παιδαγωγικές παραινέσεις προς την κοινωνία (Fr. Neumann)²³.

Δυσκολότερη είναι η διάκριση της θεωρίας της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας, η οποία παρουσιάζεται εδώ, από τη συστημική θεωρία και τον κυριότερο αντίποδά της, τη θεωρία της επικοινωνιακής πράξεως του Habermas.

(α) Η συστημική θεωρία δεν επανακάμπτει σε διαχωρισμούς Κράτους και κοινωνίας, ούτε αποδέχεται άνευ όρων την πρωτοκαθεδρία ενός αυταρχικού Κράτους. Μάλλον υποκαθιστά τη διάζευξη Κράτος/κοινωνία με το πολιτικό σύστημα, το οποίο καλείται να επιλύσει τεχνοκρατικά προβλήματα πολιτικού σχεδιασμού και οικονομικής οργανώσεως. Η πολιτική διαφορά/σύγκρουση παραχωρεί τη θέση της στην ιεράρχηση λειτουργικών επιδιώξεων. Από τον N.Luhmann επισημαίνονται για το σύγχρονο Κράτος τα εξής²⁴:

α1) Η αποϊδεολογικοποίηση του πολιτικού ανταγωνισμού και ο προσανατολισμός στο κράτος υλικής ευημερίας ως συνέχεια των απόψεων του Weber για το ορθολογικό δυτικό Κράτος και τη γραφειοκρατία του.

α2) Η λειτουργικοποίηση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, τα οποία από διεκδικήσεις "εκπολιτίζονται" (Zivilisierung) και εξυπηρετούν την ευρυθμία του συστήματος. Με θαυμαστή συνέπεια ή/και πολιτικοθεωρητικό κυνισμό διατείνεται ο Luhmann ότι οι εκλογές αποκτούν τη χρηστική αξία μιας αναγκαίας αυταπάτης (Täuschung).

α3) Η αδιαφάνεια των νομοτελειών στα υπερσύνθετα πολιτικά συστήματα. Η αυξημένη ανάγκη ομοιοστάσεως μιας έκκεντρης κοινωνίας επιβάλλει την εσπευσμένη προσαρμογή όλων των κοινωνικών υποσυστημάτων στην ενιαία αρχή της τυπικά θεσμισμένης "διαδικασίας" (Verfahren).

Είναι σαφές ότι μία θεωρία της παράνομης αλλά νομιμοποιημένης πολιτικής παρεκκλίσεως επανεισάγει αντίθετα από την συστημική θεωρία τύπου Luhmann τα κανονιστικά προβλήματα νομιμοποίησης. Θεματοποιεί το πολιτικό έγκλημα ως πολιτική επικοινωνιακή πράξη, δια της οποίας η κοινωνική, πολιτική κριτική βούληση υλοποιείται. Συστημικά μοντέλα σκοπού, τα οποία δεν περιορίζονται σε θεωρήματα απλής επιβιώσεως του συστήματος, συμπεριλαμβάνουν στους σκοπούς τους και αιτήματα δημοκρατικοποίησης (Systemzielmodelle). Όπως δείχνει το παράδειγμα του Naschold ωστόσο, η έννοια της δημοκρατίας είναι "νέα", δεν έχει σχέση με "παραδοσιακές συγκρούσεις μηδενικού αθροίσματος" και υπέκει στις συστημικές επιταγές²⁵. Η καθολική αλλαγή της "πολιτικής συντάξεως" απορρίπτεται από την συστημική θεωρία ως "αφελής" και δυσλειτουργική, με αποτέλεσμα δυναμικότερες συστημικές θεωρίες, όπως αυτή του Etzioni περί "ενεργού κοινωνίας" (aktive Gesellschaft), να παραμένουν ουτοπικές κατασκευές²⁶.

β) Η απόρριψη της ιδεατοτυπικής συστημικής (μετα)θεωρίας δεν υποχρεώνει μία θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας να απορρίψει τη λειτουργική μεθοδολογική προσέγγιση καθ'ολοκληρίαν. Δεν οδηγεί επίσης οπωσδήποτε στην άκριτη υποδοχή του αντίποδα. Στην κοινωνική τεχνολογία των συστημικών αντιπαραθέτει ο Habermas μία θεωρία της επικοινωνιακής πράξεως, η οποία εκπηγάει από τη βαθμιαία απόκλιση των επιταγών της συστημικής και της κοινωνικής ολοκληρώσεως (System- vs. Sozialintegration). Κατά τον Habermas, η εισβολή του συστήματος στην αυτόνομη περιοχή των βιοκόσμων (Lebenswelten) τους υπο-

τάσσει και τους αποικιοποιεί (Kolonialisierung). Ο κριτικός λόγος εστιάζεται περισσότερο πλέον σε ζητήματα πολιτισμικής πενίας και αποσπασματοποίησης της καθημερινής συνειδήσεως ως απότοκα προβλήματα της αποικιοποιήσεως²⁷.

Ο Habermas εντοπίζει στις τάξεις νομιμοποίησης του βιοκόσμου τους θεσμούς του δικαίου - μη αναγώγιμους στην τοπική της "διαδικασίας" του Luhmann²⁸. Η εμπλοκή αιτημάτων του κοινωνικοπολιτισμικού συστήματος στις πολιτικές διαδικασίες κοινωνικοποίησης προκαλεί κρίσεις κινήτρων και η καταπίεση εκγενικεύσιμων κοινωνικών συμφερόντων (verallgemeinerungsfähige Interessen) οδηγεί σε πολιτισμικές κρίσεις. Η κοινωνική συναφειακότητα (Kontingenz) δεν υπερβαίνεται τεχνοκρατικά²⁹. Η θεματοποίηση του κριτικού/παρεκκλίνοντος λόγου της κοινωνίας συντελείται ωστόσο σε μεγάλο βαθμό στη βάση φορμαλιστικών ηθικών αρχών καντιανής προελεύσεως³⁰. Ο ριζοσπαστικός ακτιβισμός απορρίπτεται και αντ'αυτού κρίνεται η μαζική δημοκρατία δυτικού τύπου προτιμητέα³¹. Σε αντιδιαστολή προς το συστημικό-λειτουργικό μοντέλο του Luhmann εμφανίζεται ο τόπος της διαλεκτικής/διαλογικής επιλυσιμότητας της συγκρούσεως κοινωνικοπολιτικών αιτημάτων (diskursive Einlosbarkeit von Geltungsansprüchen), ο οποίος τείνει στον υποβιβασμό της πολιτικής αντιθέσεως σε διαφορά γνώμων³².

Η θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας προσλαμβάνει ως βάση σε αντίθεση με την χαμπερμασιανή εκδοχή μία διαφοροποιημένη θεωρία νομιμοποιημένου ακτιβισμού, όπως εν μέρει για παράδειγμα αναπτύχθηκε ήδη από τους Offe και Agnoli³³. Αυτή εκκινεί από την υπόθεση για την κριτική, ριζοσπαστική επεξεργασία ελαττωμάτων νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος, η οποία υπερβαίνει την απλή διαφωνία γνώμων προς την κατεύθυνση αρθρώσεως εναλλακτικού παρεκκλίνοντος πολιτικού λόγου. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν:

β1) Η αδυναμία της αρχής της πλειοψηφίας (Mehrheitsprinzip) να αποτρέψει δομικές μειοψηφίες και διαρκείς πλειοψηφίες.

β2) Η εμφάνιση της πολιτισμικής αλλοτριώσεως μέσα από διεκδικήσεις ταξικού/επαγγελματικού χαρακτήρα.

β3) Η καθολική αντίσταση στο μοντέλο πολιτισμικής αναπτύξεως της μεταβιομηχανικής κοινωνίας εκφρασμένη για παράδειγμα στο αίτημα απεμπλοκής πολιτικών αποφάσεων υπαρξιακής σημασίας από τη δεσμευτικότητα της αρχής της πλειοψηφίας.

β4) Η αμφισβήτηση του μονοπωλίου γνώσεως από τεχνοδομικές ελίτ.

β5) Η αντίθεση στη γενικευμένη πολιτική απάθεια, την οποία συνεπάγεται το λειτουργικό μοντέλο και η θεωρία της αγοράς των πολιτικών αγαθών, η οποία αναλύει την πολιτική πράξη από την οικονομική οπτική κόστους/οφέλους. Και τέλος:

β6) Η μετατροπή των αρχικά αντιτιθεμένων κομμάτων σε μαζικά-λαϊκά κόμματα εξουσίας (Volksparteien), τα οποία υποβιβάζουν τη λειτουργία του κοινοβουλίου και συντείνουν στο "μετασχηματισμό" της δημοκρατίας.

Το πολιτικό έγκλημα λοιπόν ως νομιμοποιημένη πολιτική επικοινωνία όχι μόνο δεν εξαφανίζεται στο σύγχρονο κράτος δικαίου, αλλά αντίθετα χρησιμεύει στο να καταδείξει τα κενά της νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος. Στο βαθμό που το διαφοροποιημένο σύστημα πολιτικών εννόμων αγαθών διατηρείται αλώβητο, η πολιτική πράξη δεν οφείλει να υποκύπτει ούτε καν στην θεσμισμένη συνταγματική τάξη, ως στο “ανώτατο σημείο αποκρυσταλλώσεως” της πολιτικής πάλης (Δ.Τσάτσος)³⁴. Δικαιούται να θέτει στο θεσμισμένο σύνταγμα ερωτήματα υλικής, μη τυπικής νομιμοποίησης. Η αναλυτική επάρκεια της ακτιβιστικής θεωρίας των πολιτικών κρίσεων ως βάσεως για την εδώ παρουσιαζόμενη θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας συνάγεται και εξ αντιδιαστολής προς μεταλειτουργικές θεωρίες. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις θέσεις του Lyotard για την “αγωνιστική διάσταση” του Πολιτικού και την άποψη του Baudrillard για την “χειραγωγητική δύναμη της θεσμοποιημένης λαϊκής κυριαρχίας”³⁵. Καθίσταται σαφές ότι τέτοιες απόψεις ρηγματώνουν την πολιτική αποστασιοποίηση της μεταμοντέρνας σκέψης.

III. Επιπτώσεις στην δογματική του Ποινικού Δικαίου.

Το γερμανικό παράδειγμα

Τελειώνοντας σημειώνουμε ενδεικτικά δυνατότητες ποινικής εφαρμογής της θεωρίας της πολιτικής επικοινωνίας με αφορμή τον γερμανικό Π.Κ. Η βασική θέση της θεωρίας αυτής είναι η ακόλουθη: Η πολιτική επικοινωνία ως εναλλακτικός κριτικός λόγος της κοινωνίας των ενεργών πολιτών (Aktivbürger) οφείλει να διαφυλάξει τον κεκτημένο βαθμό διαφοροποίησης των πολιτικών εννόμων αγαθών. Σε ένα μαζικά-δημοκρατικά (massendemokratisch) νομιμοποιημένο πολιτικό σύστημα οφείλει να προστατεύει τόσο τη συνταγματική τάξη και την εξωτερική υπόσταση του δημοκρατικού κράτους, όσο και τα ατομικά έννομα αγαθά, μη εμπλέκοντάς τα στην πολιτική διαπάλη. Από την άλλη πλευρά δεν υποχρεούται σε άνευ όρων υποταγή στο τυπικό δίκαιο. Η κανονιστική προτεραιότητα της πολιτικής κοινωνίας στη διαμόρφωση της πολιτικής βουλήσεως επιτάσσει τη συμμόρφωση του τυπικού νόμου στις νομιμοποιημένες πολιτικές απαιτήσεις της κοινωνίας. Γίνεται έτσι διακριτή η έννοια της νομιμοποίησης από την τυπική νομιμότητα (Legitimität/Legalität). Γίνεται επίσης σαφές και η δυνατότητα εκπεσμού της τυπικής νομιμότητας σε απλή διαδήλωση μαζικής νομιμοφροσύνης (Massenloyalität), όταν ο τυπικός νόμος επιβάλλεται αυταρχικά στην πολιτική επικοινωνία.

Τι σημαίνει αυτό για το πολιτικό Ποινικό Δίκαιο; Η θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας επιτρέπει τη γένεση τριών στρατηγικών ιδιαίτερης, διαφοροποιημένης αντιμετώπισης του πολιτικού εγκλήματος. Κατ'αρχάς αποτρέπει τη δυσμενέστερη μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος από το κοινό (Strategie der Qualifikationsabwehr). Κατά τον γερμανικό Ποινικό Κώδικα (StGB) για παράδειγμα είναι επιβεβλημένη η πρόληψη της εσχά-

της προδοσίας με το αξιόποινο της προετοιμασίας και επιχειρήσεως της (Vorbereitung - Unternehmen). Πως δικαιολογείται όμως η υποκατάσταση της συνταγματικής προστασίας της συνταγματικής τάξεως από την άμεση ποινική προστασία στις περιπτώσεις ατομικών εγκλημάτων κατά του συντάγματος; Πρόκειται εδώ για εγκλήματα όπως π.χ.η "υπόσκαψη της ετοιμότητας των δημοσίων οργάνων ασφαλείας". Και όταν αυτή η ποινική προστασία είναι θεμιτή, επιτρέπεται να εξικνείται στα εγκλήματα οργανώσεως κατά του συντάγματος μέχρι του σημείου να τιμωρείται και η απλή ιδεολογική υποστήριξη της παράνομης οργάνωσης (§§ 81-83, 84 κ. επ. StGB)³⁶;

Άλλο παράδειγμα: Ο παράνομος εξαναγκασμός σε πράξη ή παράλειψη του κοινού Ποινικού Δικαίου (§ 240 StGB) είναι νομιμοποιημένη κύρωση προσβολής του ατομικού έννομου αγαθού ελευθερία. Η συμβολική προσβολή αυτής της διατάξεως κατά τις καθιστικές διαδηλώσεις, οι οποίες "μπλοκάρουν" την οδική κυκλοφορία, δεν μπορεί αντίθετα να επισύρει την ποινή της § 240 χωρίς εξέταση των πολιτικών σκοπών (Fernziele) των διαδηλωτών³⁷. Το ίδιο επιχείρημα εμποδίζει την άκριτη εφαρμογή της διατάξεως περί φόνου (§ 211 StGB) σε βάρος της απλής ανθρωποκτονίας (§ 212 StGB) κατά την γνωστή γερμανική διάκριση, όταν πρόκειται για πολιτικές δολοφονίες από τρομοκρατικές οργανώσεις, στις οποίες η ταπεινότητα του φρονήματος (Gesinnungsniedertracht) είναι κάθε άλλο παρά δεδομένη³⁸.

Δεύτερον, επιτάσσει η θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας προνομιακή μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος (Privilegierung) εκεί όπου η τυπική νομιμότητα εξοντώνει την πολιτική επικοινωνία. Ευρεία προστασία της "τιμής του Κράτους" στερείται νομιμοποιητικής βάσεως, εφόσον υπερτιθασεύει την πολιτική κριτική (§§ 90 κ. επ. StGB). Η προστασία της δημόσιας ειρήνης και ασφάλειας βρίθκει από διατάξεις ποινικοποιήσεως της πολιτικής επικοινωνίας. Γίνεται λόγος πράγματι για "επικοινωνιακά εγκλήματα" (Kommunikationsdelikte)³⁹, με τα οποία φαλκιδεύεται το δικαίωμα διαδηλώσεων (§ 125 StGB), προστατεύεται δια της ποινικής βίας το ειρηνευμένο πολιτικό κλίμα από προτροπή σε αξιόποινη πράξη ή επιδοκίμασία της (§§ 111, 126, 130a, 130b, 140 StGB), ή τέλος ποινικοποιείται και η απλή ιδεολογική υποστήριξη τρομοκρατικών ομάδων (§ 129a StGB).

Για το κράτος της τυπικής νομιμότητας η άβρωση ριζοσπαστικά κριτικού λόγου λίγο απέχει από την προετοιμασία εμφυλίου πολέμου. Τα έννομα αγαθά αποδιαφοροποιούνται ριζικά. Καθίσταται σχεδόν αόρατη η δικαιοκρατικά αφόρητη ποινική καταστολή εναντίον διαδηλωτών που είναι άσχετοι με τις συνήθως μικρές ομάδες βιαιοπραγούντων. Αποκρύπτεται η μετατροπή της προστασίας της ειρηνεύσεως των ατομικών εννόμων αγαθών σε αυταρχική επιβολή υπερατομικών εννόμων αγαθών δημοσίας τάξεως, τα οποία χαρακτηρίζονται από εξαύλωση ιδεολογικού χαρακτήρα (Vergeistigung)⁴⁰.

Με την ποινικοποίηση της "υποστηρίξεως"/"διαφημίσεως" (Unterstützung/Werbung) τρομοκρατικής ομάδας πλήττεται αντί του εγκλήματος

οργανώσεως (Gründung) η άρθρωση επικίνδυνης εναλλακτικής πολιτικής επικοινωνίας πέρα από το πλέγμα της κατεστημένης εξουσίας⁴¹. Επικίνδυνη τροπή και στο ελληνικό δίκαιο σηματοδοτεί και η απαγόρευση δημοσιοποιήσεως των πολιτικών απόψεων των τρομοκρατικών ομάδων.

Τρίτη και τελευταία στρατηγική ποινικής διαφοροποίησης στην αντίδραση προς το πολιτικό έγκλημα αποτελεί και η απόκρουση της συμβολικής επιρροής της κρατικοπολιτικής ιδεολογίας στην πολιτική κοινωνία (suggestive symbolische Einwirkung). Είναι για παράδειγμα προβληματική η ποινικοποίηση των διαδηλώσεων, όταν λειτουργεί ως καθαρή συμβολική αποθάρρυνση πολιτικού ακτιβισμού (plakative Wirkung)⁴². Ιδιαίτερα μάλιστα, όταν η αύξηση εγκλημάτων βίας, που θα δικαιολογούσε μία συμβολική νομοθεσία, δεν επιβεβαιώνεται στατιστικά έτσι ώστε η τελευταία μένει αντιπαραγωγική (kontraproduktiv)⁴³.

Επίσης μόνον η κρατική ιδεολογία κατασκευάζει πλασματικά έννομα αγαθά, των οποίων η προσχηματική προστασία λογοκρίνει την πολιτική επικοινωνία. Οδηγεί έτσι κάποτε σε πραγματική αλλοίωση του ποινικού δόγματος προς όφελος μίας κακώς εννοούμενης ευρείας γενικής προλήψεως εναντίον του πολιτικού εγκλήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νομολογία του Ομοσπονδιακού Ακυρωτικού Δικαστηρίου (BGH), σύμφωνα με την οποία η κατάσταση ανάγκης σε περίπτωση ομηρείας ουδέποτε επιτρέπεται να καταλήξει σε ικανοποίηση των αιτημάτων των απαγωγέων και αποσόβηση κινδύνου ζωής του ομήρου. Και τούτο συντελείται στο όνομα ενός περιέργου έννομου αγαθού: κάποιας "ευρυθμίας της λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης" (Funktions-tüchtigkeit der Strafrechtspflege)⁴⁴.

Η θεωρία της παράνομης αλλά νομιμοποιημένης πολιτικής επικοινωνίας εξαντλώντας εδώ την κριτική της δύναμη μπορεί να θεωρηθεί ποινικά ως νέα υποκειμενική θεωρία για το πολιτικό έγκλημα. Χωρίς να αμφισβητεί την ισχυρή βάση νομιμοποίησης της μεταφιλελεύθερης μαζικής δημοκρατίας συνεχίζει την παράδοση της ιδιαίτερης αντιμετώπισης του πολιτικού εγκλήματος. Αντικαθιστά όμως τις παλαιού τύπου μη ατιμωτικές ποινές των συνταγματικών μοναρχιών και των σχετικοκρατικών δημοκρατιών με κριτήρια αποδεσμεύσεως της εναλλακτικής πολιτικής επικοινωνίας από την δαμόκλειο σπάθη του ποινικού νόμου.

Υποσημειώσεις

1. Ανδρ. Λοβέρδος, Για την τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα, Αθήνα 1987, σ.151, 189-197 (για τις διακυμάνσεις της ελληνικής νομολογίας).

2. Βλ. αντί πολλών P. Felchlin, Das politische Delikt, Zurich 1979, σ. 108, 111 με περαιτέρω παραπομπές

3. Βλ. σχετικά με τις θεωρίες αυτές Felchlin, ο.π.π. σ. 129-131. Για τη θεωρία του πολιτικού χαρακτήρα της πράξεως στην αγγλοσαξωνική θεωρία βλ. D. Franke, Politisches Delikt und Asytrecht, Königstein/Ts., 1979, σ. 29.

4. Πρβλ. *G. Radbruch*, Der Überzeugungsverbrecher, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 44, 1924, σ. 35-36 και τις θέσεις των *H.J. Limmer*. Der politische Beweggrund als Tatbestandsmerkmal, Dresden, 1938, σ. 25-29, *Ι. Μανωλεδάκη*, Γενική Θεωρία του Ποινικού Δικαίου, 1978, τ.2, σ. 93-95, *Α. Λοβέρδου*, ο.π.π., σ. 183, όπου λανθάνει η αντικειμενική θεωρία.

5. *J. Agnoli*, La logica dello stato e il diritto alla ribellione, in : *Ang. Ruggieri*, Il delitto politico, Roma, 1984, σ. 106-108, 111.

6. Βλ. κυρίως *J. Rawls*, Eine Theorie der Gerechtigkeit, Frankfurt/Main, 1975, σ. 160. *G. Ellscheid*, Das Naturrechtsproblem. Eine systematische Orientierung, in : *A. Kaufmann/W. Hassemer* (Hrsg.), Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart, Heidelberg, 1985, σ. 170. Την πορεία αποδομήσεως του φυσικοδικαικού δικαϊώματος αντιστάσεως αναλύει εύστοχα ο *St. Breuer*, Sozialgeschichte des Naturrechts, Opladen, 1983.

7. *E. Ferri*, Criminal Sociology, New York, 1967, σ. 86, 105, 163, 177, 264-266, 333-338, ιδ. 335 υποσ. 3, 337 υποσ. 1.

8. Βλ. ενδεικτικά : *Fr. Sack*, Definition von Kriminalität als politisches Handeln : der labeling approach, Kriminologisches Journal 4 (1972), σ. 3 κ.ε.π. *G. Falk/H. Steinert*, Über den Soziologen als Konstrukteur von Wirklichkeit, das Wesen der sozialen Realität, die Definition sozialer Situationen und die Strategien ihrer Bewältigung, in : *Steinert* (Hrsg.), Symbolische Interaktion, Stuttgart, 1973, σ. 14, 17. *H. Mehan/H. Wood*, Fünf Merkmale der Realität, in : *Weingarten/Sack/Schenkein*, Ethnomethodologie. Beiträge zu einer Soziologie des Alltagshandelns, Frankfurt/Main, 1976, σ. 29 κ.ε.π., ιδ. 48.

9. *Ell. Liebow*, Über die schlechte Arbeitsmoral und die mangelnde Zukunftsperspektive der sozial Ausgeschlossenen, in : *Steinert*, Symbolische etc, ο.π.π. σ. 216, 219, 221, 222. *H. Gerth/C. Wright Mills*, Motivokabulare, in : ο.π.π., σ. 160. Κατά του κατασκευαστικού μοντέλου της κοινωνιολογίας βλ. *E. Weingarten/Fr. Sack*, Ethnomethodologie, in : *Weingarten/Sack/Schenkein*, ο.π.π., σ. 10 κ.ε.π. *H. Garfinkel/H. Sacks*, Über formale Strukturen praktischer Handlungen, στο ίδιο, σ. 132, 159-165. *D. Lawrence Wieder/Dan H. Zimmermann*, Regeln im Erklärungsprozeß, in : *Weingarten/Sack/Schenkein*, ο.π.π., σ. 122. Δείγμα εθνομεθοδολογικής προσεγγίσεως του πολιτικού εγκλήματος στον *Eg. Bittner*, Radicalism and the organization of radical movements, American Sociological Review, 28/1963, σ. 929 κ.ε.π.

10. *P. Floercke*, Staatliche Normsetzung als Politik auf unterschiedlichen "Bühnen", in : *Kaiser/Kury/Albrecht*, Kriminologische Forschung in den 80er Jahren, Freiburg, 1988, Bd.35/1, σ. 11-20.

11. *W. Keckeisen*, Die gesellschaftliche Definition abweichenden Verhaltens, München, 1974, σ. 138, 139, 147, 151, 152.

12. *G. Smaus*, Versuch um eine materialistisch-interaktionistische Kriminologie, Kriminologisches Journal, Beiheft 1/1986, σ. 190.

13. *A. Baratta/M. Silbernagel*, Neue Legitimationsstrategien des Strafrechts und ihre Kritik als Realitätskritik, Kriminologisches Journal 20, 1988, σ. 37 κ.ε.π. *G. Smaus*, Technokratische Legitimierungen des Strafrechts - die Flucht nach vorne in die Generalprävention, Zeitschrift für Rechtssoziologie, Bd. 6/1985, σ. 97, 99, 100-103.

14. *Fr. Sack*, Staat, Gesellschaft und politische Gewalt: Zur "Pathologie" politischer Konflikte, in : *Fr. Sack/H. Steinert*, Protest und Reaktion, Opladen, 1984, σ. 19 κ.ε.π.

15. *B. Schunemann*, Politisch motivierte Kriminalität, in : *W. de Boor* (Hrsg.), Politisch motivierte Kriminalität - echte Kriminalität, Köln, 1978, σ. 49 κ.ε.π.

16. *Fr. Chr. Schroeder*, Der Schutz von Staat und Verfassung im Strafrecht, München, 1970, σ. 13, 15, 17. *P.A. Papadatos*, Le Délit politique, Genève, 1954, σ. 15, 16.

17. *Papadatos*, ο.π.π., σ. 36-39. *Schroeder*, ο.π.π., σ. 32-35, 39-45.

18. Πρβλ.την παρ.71 των σχεδίων ποινικών νόμων Ε 22 (Radbruch) και Ε 25, όπου γίνεται λόγος για "κυρίαρχο πολιτικό κίνητρο" εμπειρικά διαπιστώσιμο, με την παρ.72 των ΕΕ 1927, 1930 (Kahl). Αυτή αναφέρεται σε "αξιοσέβαστα" κίνητρα, επανερχόμενη στην αξιολογική διάταξη του αυτοκρατορικού Π.Κ. (παρ.20 RStGB von 1871).

19. *J. Habermas*, *Theorie des kommunikativen Handelns*, 2.Bd., Frankfurt/Main, 1988, σ. 575 κ.επ.

20. *J. Habermas*, ο.π.π., σ. 278. Από την πλευρά της μελέτης των συγκρούσεων βλ. *J. Galtung*, *Strukturelle Gewalt*, Hamburg 1975, σ. 12, 13, 16. Του ίδιου, *Der besondere Beitrag der Friedensforschung zum Studium der Gewalt: Typologien*, in: *Rottgers/Saner* (Hrsg.), *Gewalt*, Basel, 1978, σ. 20-22, 30

21. *U.K.Preuß*, *Politische Verantwortung und Bürgerloyalität*, Frankfurt/Main, 1984, σ. 48-86, 173, 225-269.

22. *J. Habermas*, *Ziviler Ungehorsam - Testfall für den demokratischen Rechtsstaat*, in: *P.Glotz* (Hrsg.), *Ziviler Ungehorsam im Rechtsstaat*, Frankfurt/Main, 1983, σ.29 κ.επ., ιδ. 43, 52.

23. Για τους συντηρητικούς βλ. τις μελέτες του *R. Saage*, *Konservatismus und Faschismus; Von der "Revolution von rechts" zum technokratischen Konservatismus; Neokonservatives Denken in der Bundesrepublik*, in: *R. Saage*, *Rückkehr zum starken Staat? Frankfurt/Main*, 1983. Για τη φιλελεύθερη πολιτική θεωρία, βλ. *Ökonomie und Politik*, in: *Demokratischer und autoritärer Staat*, Frankfurt/Main, 1967, σ. 182, 183. Του ίδιου, *Angst und Politik*, ο.π.π., σ.184 κ.επ., ιδ.207.

24. Βλ.κυρίως *N.Luhmann*, *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, München, Wien, 1981, σ.39-41, 44-49, 155, 156. Του ίδιου, *Grundrechte als Institution*, Berlin 1974, σ.23-99, 127, 154. Του ίδιου *Legitimation durch Verfahren*, Frankfurt/Main, 1983, σ.11-38, 148, 152, 153, 252, 253

25. *F. Naschold*, *Demokratie und Komplexität*, *Politische Vierteljahresschrift*, Bd. 9/1968, σ. 512, 516-518

26. Για τη θεωρία του Etzioni, βλ. *Kl.v.Beyme*, *Die politischen Theorien der Gegenwart*, München, Zurich, 1986, σ.173-175. Για την εχθρότητα του λειτουργικού μοντέλου σε αλλαγές της "καθολικής πολιτικής συντάξεως" βλ. *D. Claessens*, *Rolle und Macht*, München, 1974, σ. 158, 169.

27. *J. Habermas*, *Theorie etc*, ο.π.π. σ. 275 κ.επ., 470 κ.επ., ιδ.522

28. *J. Habermas*, ο.π.π. σ.536

29. *J. Habermas*, *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Frankfurt/Main, 1973, σ. 68, 125, 154, 155, 161, 164, 165, 176, 177

30. *J. Habermas*, *Über Moralität und Sittlichkeit - Was macht eine Lebensform "rational"?*, in : *H. Schnadelbach* (Hrsg.), *Rationalität*, Frankfurt/Main, 1984, σ. 218 κ.επ., 227 κ.επ. Βλ.ειδικά τη διάκριση μεταξύ ερωτημάτων οικουμενικής ηθικής και αξιολογικών/εκτιμητικών ερωτημάτων ιστορικής ηθικότητας στις σ. 225, 226 (*universalmoralische/evaluative Fragen konkreter Sittlichkeit*).

31. *J. Habermas*, *Legitimationsprobleme etc.*, ο.π.π., σ.96 κ.επ. (105), 128 κ.επ., 194 κ.επ.

32. *J. Habermas*, ο.π.π., σ. 140 κ.επ. (152)

33. Βλ.ενδεικτικά τις μελέτες του *Cl.Offe*, in: *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*, Frankfurt/Main, 1972. Επίσης : *J. Agnoli*, *Die Transformation der Demokratie*, Frankfurt/Main, 1974 και *B. Guggenberger/Cl. Offe*, *An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie*, Opladen, 1984.

34. *D. Tsatsos*, *Von der Würde des Staates zur Glaubwürdigkeit der Politik*, Berlin, 1987, ιδ. σ. 60-63.

35. *J.-Fr.Lyotard*, *Das postmoderne Wissen*, Graz, Wien κλπ., 1986, ιδ. σ. 58. Επίσης:

J. Baudrillard, Die Prazession der Simulakra, in : Die Agonie des Realen, Berlin, 1978, σ.69 σημ. 7.

36. Βλ. τελείως ενδεικτικά: H. Copic, GG und politisches Strafrecht neuer Art, Tubingen, 1967. Otto Backes, Rechtsstaatsgefährdungsdelikte und GG, Kohn, Berlin κλπ., 1970. Nikolaos Livos, Grundlagen der Strafbarkeit wegen Hochverrats, Freiburg, 1984.

37. Από την χαώδη βιβλιογραφία για την παρ. 240 τελείως ενδεικτικά: W. Hassemer, Ziviler Ungehorsam - ein Rechtfertigungsgrund?, Festschrift für Wassermann, 1985, σ. 325 κ.επ. P. Glotz (Hrsg.), Ziviler Ungehorsam im Rechtsstaat, Frankfurt/Main, 1983. G. Frankenberg, Passive Resistenz ist keine Notigung, Kritische Justiz 3/1985, σ. 301 κ.επ. U.K.Preuß, Notigung durch Demonstration? Zur Dogmatik des Art. 8 GG, R. Schmid-Festschrift, Baden-Baden, 1985, σ. 419 κ.επ.

38. Βλ.επ'αυτού ειδικά: G. Geilen, Das politische Attentat als "Mord"? - Tatbestandsprobleme des § 211 StGB im Spiegel des Terrorismus, Bockelmann-Festschrift, München, 1979, σ.613 κ.επ.

39. Βλ. αντί πολλών: S. Cöbler, Konzessionierte Kommunikation. Zur Technik und Funktion strafrechtlicher Zensur, in: M. Kienzie/D. Mende, Zensur in der BRD, München, Wien, 1980, σ. 80 κ.επ.

40. Βλ. π.χ.την κριτική του G. Jakobs, Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgutsverletzung, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 97/1985, σ. 751 κ.επ.

41. Από την τεράστια σχετική βιβλιογραφία βλ. τις κριτικές θέσεις των: H.Croissier, Memorandum für die Streichung der Tatbestände der "Werbung" und "Unterstützung" in den Paragraphen 129, 129a StGB, Demokratie und Recht, 1981, σ. 342 κ.επ. H. Dahs, Das "Anti-Terroristen-Gesetz" - eine Niederlage des Rechtsstaates, Neue Juristische Wochenschrift 47/1976, σ. 2145 κ.επ. M. Furst, Grundlagen und Grenzen der §§ 129, 129a StGB, Frankfurt/Main, 1989. H. Giehring, Politische Meinungsäußerung und die Tatmodalitäten des Werbens und der Unterstützung in den §§ 129, 129a StGB, Strafverteidiger 1983, σ. 296 κ.επ.

42. Αντίθετης άποψης Α. Kostaras, Zur strafrechtlichen Problematik der Demonstrationsdelikte, Berlin, 1982, σ. 84.

43. S. Scheerer, Stellungnahme zum Artikelgesetz, Strafverteidiger 2/1989, σ. 80 κ.επ. Επίσης : Scheerer, S. Gesetzgebung im Belagerungszustand, in : Erh. Blankenburg (Hrsg.), Politik der inneren Sicherheit, Frankfurt/Main, 1980, σ. 120 κ.επ. Για τη λειτουργία των Verdichtungssymbole στην ποινική προστασία του πολιτεύματος βλ. V. Gallandi, Staatsschutzdelikte und Pressefreiheit, Königstein/Ts., 1983, σ. 193 κ.επ.

44. Για την προβληματική της καταστάσεως ανάγκης (§ 34 StGB) στις περιπτώσεις αυτές βλ. Wilfr. Kuper, Darf sich der Staat erpressen lassen? Heidelberg, 1986. Κριτικά για τα έννομα αγαθά - ιδεολογήματα : W. Hassemer, Die "Funktionstüchtigkeit der Strafrechtspflege" - ein neuer Rechtsbegriff? in : Kl. Luderessen (Hrsg.), V-Leute. Die Falle im Rechtsstaat, Frankfurt/Main, 1985, σ. 71 κ.επ.